

ius commune oraz nawiązał do wspólnych podstaw współczesnego prawa w Europie, w tym zwłaszcza prawa wspólnotowego.

Ta udana impreza przyczyniła się do dalszej wymiany poglądów polskich i niemieckich romanistów cywilistów, zarówno ze środowisk uniwersyteckich, jak też i praktyki prawniczej.

Andrzej Kremer*

KONFERENCJA NAUKOWA *FRANCUSKA USTAWA O ROZDZIALE
KOŚCIOŁÓW I PAŃSTWA Z 9 GRUDNIA 1905 R. Z PERSPEKTYWY 100 LAT,*
WARSZAWA, 16 STYCZNIA 2006 R.

Przypadająca na 2005 r. setna rocznica uchwalenia ustawy regulującej relacje państwo – kościół we Francji stała się okazją do przedyskutowania podstawowych problemów związanych z obowiązywaniem tego doniosłego aktu prawnego w ramach konferencji naukowej pt. *Francuska ustawa o rozdziale kościołów i państwa z 9 grudnia 1905 r z perspektywy 100 lat*, która odbyła się dnia 16 stycznia 2006 r. w Warszawie. Konferencja została zorganizowana przez Wydział Prawa i Administracji oraz Katedrę Prawa Wyznaniowego Uniwersytetu Warszawskiego we współpracy z Chrześcijańską Akademią Teologiczną. Wzięli w niej udział przedstawiciele wielu środowisk naukowych, podejmujących w swoich badaniach tematykę wyznaniową.

Uroczystego otwarcia konferencji naukowej dokonał jej współorganizator prof. dr hab. Michał Pietrzak. Podkreślił on historyczną doniosłość francuskiej ustawy o rozdziale kościołów i państwa, będącej pierwszą ustawą, w której całościowo unormowano stosunki państwo-kościół. Zwrócił również uwagę na jej międzynarodowe znaczenie. Ustawa ta stała bowiem wzorem dla uchwalanych podobnych aktów w innych państwach, takich jak Portugalia (1911)

---

* Uniwersytet Jagielloński.

czy Hiszpania (1933). Prof. Pietrzak przytoczył również słowa *Listu na 100-lecie ustawy o rozdziale kościoła od państwa*, napisanego przez Jana Pawła II. Papież wzywał, aby wykorzystać tę rocznicę do zastanowienia się nad historią religii we Francji. Podkreślał również znaczenie właściwego rozumienia zasady laickości.

Do zebranych słowo wstępne wygłosił również przybyły na tę uroczystość attaché ambasady francuskiej w Warszawie. Natomiast na merytoryczną część obrad złożyło się 10 referatów.

Zasadnicza problematyka konferencji została podjęta przez prof. dr hab. Michała Pietrzaka w referacie pt. *Geneza i zasady ustawy o rozdziale kościoła i państwa z 9 grudnia 1905 r*. Została tu przedstawiana historyczna geneza unormowań analizowanego aktu normatywnego. Przypomniano również najważniejsze rozwiązania dotyczące relacji państwo – kościół z czasów Wielkiej Rewolucji Francuskiej, wskazano na zasady będące podstawą tych relacji zgodnie z Deklaracją Praw Człowieka i Obywatela oraz innymi aktami wydawanymi w rewolucyjnej Francji. Zwrócono również uwagę na rozwiązania przyjęte w konstytucji USA, w której relacje państwo-kościół oparto na tych samych zasadach, odmiennie jednak interpretowanych. Autor referatu wskazał ponadto na podstawowe zasady omawianego aktu normatywnego. Zaliczył do nich przede wszystkim wolność wyznania i wykonywania kultu, laicyzację życia publicznego, pełną autonomię i niezależność w stosunkach państwo-kościół. Wskazane zostały również faktyczne działania państwa, których podstawę normatywną stanowiła omawiana ustawa (nie uznawano duchownych, nie uznawano świąt kościelnych, doprowadzono do powstania stowarzyszeń kultowych).

Kolejny referat pt. *Francuski model rozdziału kościoła i państwa po 100 latach*, wygłoszony został przez dr Andrzeja Czocharę. Autor zauważył, że w ustawie z 1905 r. zostały sformułowane cechy państwa laickiego. Francja została bowiem określona jako republika laicka, zapewniająca równość i wolność wyznania. Zgodnie z tymi zasadami Francja jest państwem, które dystansuje się od wszelkich wyznań, jest neutralne i areligijne. Referent zwrócił uwagę, że

do tej pory funkcjonują tam stowarzyszenia kultowe, zajmujące się majątkowymi i prawnymi sferami działalności kościołów. Zasadzie laickości państwa została podporządkowana również organizacja szkolnictwa. Dr Czochara podjął ponadto temat zakazu noszenia w szkole większych symboli religijnych, przez co naświetlony został dodatkowo problem braku asymilacji napływającej do Francji ludności narodowości arabskiej. Zdaniem prelegenta Francja stała się aktualnie państwem aktywnie świeckim, co należy rozpatrywać w związku z panującą tam sytuacją społeczną.

Stanowisko Kościoła Rzymskokatolickiego wobec zasady rozdziału zostało przedstawione przez ks. dr hab., prof. UW Franciszka Longchamps de Brier (*Kościół Rzymskokatolicki wobec rozdziału kościoła i państwa*). Jak zauważył autor, poprzedni papieże potępiali nie tyle ideę rozdziału kościoła od państwa, ile raczej jej konkretną, historyczną aktualizację. Natomiast Sobór Watykański II wyraźnie dowartościował autonomię obu podmiotów relacji państwo-kościół. W wystąpieniu podjęte zostało również znaczenie pojęcia świeckości (laickości) państwa. Jak zostało dostrzeżone pojęcie to może być różnie rozumiane. Zgodnie ze stanowiskiem autora referatu powinno się je pojmować jako zdrowe rozróżnienie obydwu władz, szacunek dla ich wzajemnych kompetencji, z zachowaniem możliwości ich współdziałania na rzecz dobra obywateli.

Kolejny referat został przygotowany przez abpa prof. dr hab. Jeremiasza-Jana Anchimiuka (*Kościoly Chrześcijańskie wobec rozdziału kościoła i państwa*). Przeprowadzone rozważania doprowadziły autora do wniosku, że państwo wyznaniowe staje się z natury rzeczą państwem autorytarnym. Podjęta została też tematyka związana z możliwościami współpracy państwa i kościołów.

Po wygłoszeniu powyższych referatów uczestnicy konferencji podjęli dyskusję, w której autorzy powyższych wystąpień ustosunkowywali się do stawianych pytań, a mianowicie: Jak w sytuacji autonomii i niezależności państwa i kościoła należy rozwiązać problem oceny z religii na świadectwie szkolnym? Czy mamy do czynienia obecnie z prześladowaniem religijnym we Francji? Pod-

jęta została polemika na temat rozumienia pojęcia laickości oraz na temat kwestii współdziałania kościoła i państwa dla dobra wspólnego, dobra człowieka. Zastanawiano się również, czy współdziałanie tych podmiotów nie podważa zasady rozdziału kościoła i państwa.

Następne wystąpienie wygłoszone zostało przez dr Jarosława Matwiejuka nt. *Rosyjski model rozdziału kościoła i państwa*. Autor zauważył, że w rosyjskim porządku prawnym nie istnieje pojęcie kościoła czy związku wyznaniowego, a jedynie określenie zrzeszenia wyznaniowego. Rosyjskie unormowania konstytucyjne zapewniają wolność sumienia i zrzeszania się, ustanawiając jednocześnie zasadę świeckości państwa, czyli oddzielenie zrzeszeń wyznaniowych od państwa. Referent w swoim wystąpieniu skoncentrował się na omówieniu szczegółowych uprawnień i zakazów normatywnych dotyczących sfery stosunków dotyczących materii wyznaniowej. Wyliczone zostały również nieścisłości i mankamenty przytoczonych rozwiązań prawnych.

Amerykański system relacji państwo-kościół ukazany został przez prof. dr hab. Tadeusza Zielińskiego w wystąpieniu pt. *Neutralność religijna państwa w Stanach Zjednoczonych Ameryki*. Jak wskazał autor, rozumienie pojęcia rozdziału, neutralności czy separacji w relacji państwo-kościół zostało wypracowane przez orzecznictwo Sądu Najwyższego USA. Natomiast podstawę normatywną stanowi Pierwsza Poprawka do Konstytucji. W dalszej części swojego wystąpienia referent zajął się rozważaniami na temat pojęcia neutralności jako podstawy systemu relacji państwo-kościół w USA. Zwrócił on również uwagę na problemy dotyczące wyznaniowości w szkolnictwie, krótko charakteryzując funkcjonujące rozwiązania wynikające z zasady neutralności państwa w stosunku do wyznań religijnych.

Kolejny przykład systemu rozdziału w relacjach państwo-kościół został przedstawiony przez dr Pawła Leszczyńskiego, który wygłosił referat pt. *Niemiecki model rozdziału kościoła i państwa*. Prowadzone przez autora rozważania sięgały (nadal obowiązujących) rozwiązań, przyjętych w Konstytucji Weimarskiej (1919 r.),

zgodnie z którymi nie istnieje kościół państwowy. Dokonano wyliczenia uprawnień oraz zakazów dotyczących materii wyznaniowej. Referent wskazuje trzy pojęcia charakteryzujące, jak się wyraził ten „kulejący rozdział”, w stosunkach państwa i kościoła w Niemczech, a mianowicie neutralność, tolerancja i parytetowość. Stwierdził dalej, że stosunki między tymi dwoma podmiotami normowane są na podstawie publicznych umów dwustronnych (czasem nawet wielostronnych). Przedstawione zostało również zagadnienie odnoszące się do relacji z grupami islamskimi, a w szczególności dotkliwy brak przedstawicielstwa tego wyznania przy podpisywaniu publicznych umów. Mimo to – jak stwierdza P. Leszczyński – istnieją niemieckie szkoły, w których prowadzone są lekcje religii islamskiej.

W następnych wystąpieniach zajęto się już tematyką polską. Prof. dr hab. Janusz Osuchowski wygłosił referat nt. *Problem rozdziału kościoła i państwa w II Rzeczypospolitej*. Autor stwierdził, że przed 1918 r. nie istniał w Polsce system relacji państwo-kościół oparty na rozdziale, dopiero od tego momentu zauważalna była dyskusja poświęcona tej kwestii. W referacie scharakteryzowano programy ugrupowań politycznych, zawierających hasła wprowadzenia takiego systemu relacji państwo-kościół (Polska Partia Socjalistyczna, Niezależna Partia Chłopska, Polskie Stronnictwo Ludowe-Wyzwolenie, Socjalistyczny Związek-Bunt, Sierro Predność, Wolnomyśliciele Polscy, Stowarzyszenie Obrony Sumienia). Wskazano też instytucje prawne, o których wprowadzenie apelowały organizacje optujące za świeckością państwa (np. rozwód i świeckie Urzędy Stanu Cywilnego).

Polskie rozwiązania prawne były również tematem rozważań dr Beaty Górowskiej (*Rozdział kościoła i państwa w PRL*). Stwierdziła ona, że stosunki państwa i kościoła w tym czasie cechowała jednostronność i represyjny stosunek państwa do kościoła. Autorka dokonała krótkiego porównania polskiego i radzieckiego systemu relacji między tymi podmiotami. Jak wskazała, mimo że konstytucja z 1952 r. wprowadziła system rozdziału kościoła od państwa to faktycznie istniał w Polsce system zwierzchnictwa państwa nad kościo-

łem. W dalszej części referat zawierał wyliczenie kompetencji przypisywanych sobie przez państwo, a dotyczących ingerencji w sferę kościelną (np. obsada stanowisk kościelnych, ingerencja w nauczanie religii, utrudnianie sprawowanie kultu). Jak podkreśliła dr Górowska, wyraźnie zauważalna była w tym czasie rozbieżność między unormowaniami konstytucyjnymi a sytuacją faktyczną.

Ostatnie wystąpienie – wygłoszone przez dra Pawła Boreckiego – dotyczyło sytuacji obecnej, tj. unormowań prawnych regulujących system relacji państwo-kościół we współczesnej Polsce (*Rozdziału kościoła i państwa w III Rzeczypospolitej*). W referacie przedstawione zastały rozwiązania normatywne, obowiązujące od 1989 r. Autor dokonał krótkiego omówienia ustawy z 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (rozdział państwa i kościoła nabrał wówczas charakteru dwustronnego, nadal jednak nie uznawano osobowości prawnej związków wyznaniowych i kościołów) oraz ustawy z 31 grudnia 1989 r., nowelizującej Konstytucję z 1952 r. Kolejne zmiany ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania – jak podkreślił autor – deprecjonowały rozwiązania Konstytucji z 1952 r. Nowy system relacji państwo-kościół znalazł swoje podstawy prawne w art. 25 konstytucji z 1997 r. System ten został oparty na zasadach autonomii i niezależności oraz współdziałania na rzecz dobra wspólnego i dobra człowieka, które pozwalają na stwierdzenie, że ustrojodawca opowiedział się za przyjaznym modelem świeckości. Podsumowując swój referat P. Borecki zwrócił jednak uwagę na zjawiska, świadczące – jego zdaniem – o faktycznej konfesjonalizacji współczesnej Polski (symbol Krzyża w sali obrad Sejmu czy oficjalny udział władz państwowych w uroczystościach).

Po wysłuchaniu wszystkich wystąpień uczestnicy konferencji zainicjowali dyskusję, w ramach, której formułowano pytania do autorów wygłoszonych referatów, a mianowicie. W jej ramach podjęto m.in. próbę odpowiedzi na pytanie o rozumienie dobra wspólnego, do którego odwołuje się art. 25 Konstytucji. Pojęcie to stało się powodem obszernych rozważań wielu uczestników próbujących określić jego zakres na gruncie filozoficznym, prawnym oraz w Ka-

tolickiej Nauce Społecznej. Obszerne rozważania dotyczyły również rozumienia pojęcia świeckości. Wysłunięty został pogląd, że laickość w wersji francuskiej jest laickością konfliktową, ponieważ przybiera współcześnie postać swoistej „religii panującej”. W dyskusji wskazywano ponadto, że spychanie religijności do sfery prywatnej wiąże się często z naruszeniem wolności religijnej. Tymczasem system rozdziału państwa od kościoła jest użyteczny dopóki chroni prawa człowieka.

Aneta Maria Anasiewicz*

---

* Katolicki Uniwersytet Lubelski.